

Bartók Béla nyomában a Tiszaháton és a Kárpátokban¹

Bartók Béla élete folyamán több alkalommal is megfordult a mai Kárpát-Ukrajna területén, hosszabb-rövidebb időt töltve e területen. Egy évvel édesapja halála után, 1889-ben került oda először. Édesanyja ugyanis Nagyszöllősen kapott tanítónői állást. Az ifjú Bartók akkor nyolcéves volt. Ebben az időben már jól zongorázott, hosszú órákat töltött e hangszer előtt, a zene szenvedélyesen érdekelt. Kilencéves korában már „komponálni” kezdett. Eleinte népdalszerű kis darabokat, s nem volt még tizenegy éves, amikor megalkotta első művét, a Duna folyása című zongoradarabot, amelyet alig egy év múlva – mint második osztályos gimnazista – az ottani polgári iskola szegény tanulóinak segélyalapja javára rendezett „házi hangversenyen” – nagy elismerést aratva – elő is adott.

Fél év múlva, 1892 őszén a család áttelepült Pozsonyba, ahol nagyszerű lehetőségek nyíltak a fiatal Bartók Béla zenei képzésének folytatására. Ekkor már világos volt számára, hogy a zenével való foglalkozás élethivatása lesz. Pozsony után Budapest következett, ahol 1903-ban elvégezte a Zeneművészeti Főiskolát. A sajátosan magyar zene megteremtésének gondolatával foglalkozva, hamarosan ráterelődött figyelme népzeneinkre. Fölismerve, hogy a tévesen népdaloknak tartott „magyar dallamok amelyek a valóságban többé-kevésbé triviális népies műdalok – kevés érdekességet nyújtanak” számára, 1905-ben *Kodály Zoltánnal* együtt hozzáfogott a mindaddig úgyszólván ismeretlen magyar parasztzene föl kutatásához. E munkát rövidesen a szláv és román nyelvterületen is folytatta, országjárása közben eljutott az akkori Magyarország északkeleti megyéibe, a mai Kárpát-Ukrajnába, ahol 1911-ben Dolhán, Veresmarton és Száldoboson ukrán népdalokat gyűjtött. A következő évben e földdarab magyar népdalkincsének feltárása és gyűjtése során a Beregszász–Munkács–Ungvár környéki magyar falvakat: Rafajnaújfalut, Nagy-gútot, Dercent, Fornost, Barkaszót, Kincsestanya–Homokot és az Ugocsa megyei Tiszapéterfalvát kereste fel, 1913-ban pedig – hasonló céllal – e területtel szomszédos erdélyi román falvakba: Kisbocskóra, Tarnára, Alsóvisóra, Jódra és Turcra is ellátogatott.

Bartók e népdalgyűjtő útjain fonográfhengerre rögzített népdalanyag alapján messze-menő tudományos következtetéseket vont le. Megállapította, mi az, ami sajátos a magyar, az ukrán és a román dalkincsben, és mi az, ami közös bennük.

Jóllehet Bartók népdalgyűjtő munkáját még hosszú évekig folytatta, mint folklorista többé már nem látogatott el erre a vidékre. Ám a két világháború között mint előadó-művész két alkalommal is fellépett Ungvárott. Első hangversenyére 1926 áprilisában került sor. Műsorán *Beethoven*, *Scarlatti* és *Debussy* művein kívül saját szerzeményei szerepeltek, köztük az Este a székelyeknél, a Medvetánc, az Allegro barbaro és a Szláv táncok. Bartók ungvári szereplése kimagasló eseménye volt a város zenei életének. A Korona szálló zsúfolásig megtelt nagytermében a hangverseny közönsége lelkesen ünnepelte a nagy művészt. Második fellépésére 1930. január 23-án, ugyancsak Ungvárott került sor, ezúttal azonban a Kaszinó nagytermében, természetesen táblás ház előtt, forró siker jegyében. Bartók öt klasszikus zeneszerző – *Purcell*, *Ciaja*, *Marcello*, *Beethoven* és *Chopin* – művein kívül *Kodály Zoltán*: Székely keservesét és Zongoramuzsikájának három tételét, továbbá két saját szerzeményét (Két rondó szlovák népdalokra és a 14. Szvitet) adta elő.

Második ungvári tartózkodása idején érdekes találkozásra került sor a Korona kávéházban közte és a már kilencvenedik évéhez közeledő jeles nagylázi hegedűművész és zeneszerző, *Liszt* és *Reményi Ede* egykori barátja, *Plotényi Nándor*, továbbá *Lengyel Zsigmond* ungvári zenetanár között. E beszélgetés alkalmával Bartók felelevenítette kárpát-ukrajnai emlékeit és beszámolt munkájáról, hangversenyeiről, Magyarország zenei életéről.

¹ A cikk képeit lásd a borítákon.

Bartók érdeklődése a kárpát-ukrajnai és ezen belül elsődlegesen az ukrán népzene iránt nem lanyhult a két világháború között sem. Ezt nemcsak 1934-ben megjelent *Népzenénk és a szomszéd népek népzeneje* című tanulmányának ukrán vonatkozású részei tanúsítják, hanem több éves személyes kapcsolata a Lvovban működő kiváló ukrán folkloristával, az ukrán népzene jeles kutatójával, *Filaret Kolesszával*. Ez a kapcsolat azért volt számára érdekes és fontos, mert Kolessza Bartókkal csaknem egyidőben behatóan foglalkozott a Kárpát-vidéki ukrán népdalok gyűjtésével és feldolgozásával. Leveleiben *Volodimir Hnatyuk* és *Sztanyiszlav Ljudkevics* népköltési, illetve népdalkiadványai és egy ukrán–német, ukrán–francia vagy angol szótár megküldését kérte Kolesszától. „El vagyok látva valamennyi kelet-európai nyelv szótárával – írta 1935. november 22-i levelében –, kivéve a lengyelt, ukránt, törököt és albánt, a két utóbbival nem foglalkozom, a lengyel könnyen kapható, tehát most az ukrán a legfontosabb.” Egy másik levelében ukrán dallamanyag lemásolását és Kolessza új könyvét köszöni meg s viszonzásként saját művének elküldését jelzi. Beszámol a Sevcsenko Társasággal folytatott kiadványcseréről, külföldi hangversenykörútjairól. Leveleinek hangjából következtetve, meleg baráti kapcsolat alakult ki az évek folyamán közte és a nagy ukrán zenetudós között. Egyik levelében például Kolessza és családja hogyléte iránt érdeklődve fejezte ki jókívánságait és küldte üdvözlőit.

Két, 1956 nyarán nyilvánosságra került Bartók-levél tanúsága szerint (ld. Irodalmi Újság, 1956. augusztus 18.) az ukrán népdalgyűjtésről 1939-ben és 1940-ben érdekes levélváltásra került sor Bartók Béla és *Zádor Dezső*, a kitűnő kárpát-ukrajnai zeneszerző, népdalgyűjtő és zongoraművész között. Az akkor Ungvárott élő Zádor Dezső kárpát-ukrán népdalanyaga *Molnár Antal* útján jutott el Bartók Bélához, aki levelében Zádor belegezését kérte ahhoz, hogy a gyűjtemény parasztoktól származó részét a Magyar Tudományos Akadémia kéziratos gyűjteménye számára lemásoltathassa. Miután a hozzájárulást megkapta, csak jó fél év elteltével származtatta vissza a kéziratot Zádornak, akinek a többi között ezt írta: „Mindenekelőtt . . . köszönöm . . . a lemásolás engedélyezését . . . A tanult emberektől származó számokat illetőleg azt a megoldást választottam, hogy ami ucsitelyektől származik (ez szerencsére mind népi anyagnak látszik), azt bevettem a másolatba, ami azonban attól a „professor”-tól származik (és ez mind – talán egy szám kivételével – műdalnak látszik), kihagytam.”

Nagyon érdekes a levélnek további része is, amely Bartók helyes politikai állásfoglalását tükrözi a müncheni és bécsi döntés után visszacsatolt területeken a magyar kormány által bevezetett és a szovjetukrántól eltérő, úgynevezett Harajda-féle helyesírás kérdésében. „Amit Ön levelében a helyesírási kérdéstről ír, nagyon elszomorított – közli. – Úgy látszik nálunk a múltból semmit sem tanultak és ott és úgy akarják a dolgot folytatni, ahogyan 25 évvel ezelőtt abba hagyták. Világos, hogy csakis a 30 (40?) éve általánosan elfogadott . . . helyesírás az egyetlen ésszerű!”

Bartóknak ez az állásfoglalása, akárcsak kapcsolatai a szomszéd országok népeivel rendkívül értékesek és nagyjelentőségűek. Annál is inkább, mert olyan korban alakultak ki, amikor a hivatalos Magyarország vezető körei ellenséges érzéseket tápláltak a szomszéd népekkel szemben. Bartók emberi nagysága mutatkozik meg abban, hogy – felismerve a Duna-völgyi népek sorsközösségének és együttélésének jelentőségét – egész életében a népek közeledésének és baráti együttműködésének ügyét szolgálta, amint ezt munkásságának e néhány kiragadott mozzanata is tanúsítja.

Sándor László